

Віктар ЖЫБУЛЬ,
кандыдат філалагічных навук

ЛІТАРЫ Ў ДАЛОНІ

ЯШЧЭ РАЗ ПРА “ЭПАМАНІЁН” АНДРЭЯ АЛЕКСАНДРОВІЧА

Некалі на старонках “Роднага слова” я друкаваў артыкул пра Андрэя Александровіча як пра “майстра графічных эфектаў”, паэта, схільнага ў ранній творчасці да візуальных эксперыментаў. Адным з аб’ектаў майёй увагі стаў яго верш “Эпаманіён” (датаваны 21.11.1925), што складаецца з двухрадкоўяў з трэцім прамежкавым радком, які змяшчае словы, агульныя для двух астатніх радкоў (чытаецца спачатку першы радок з устаўленымі словамі з другога радка, потым трэці з устаўленымі словамі другога). Дзеля падтрымання зрокавага эфекту эпаманіён зручней за ўсё запісваць у выглядзе зігзага. У А. Александровіча, напрыклад, ён выглядае так:

Горад	льле	грукат
	заўсёды	гоман
топчаіш	ты	па бруку
А ўсёткі	мой	бушуе
	горад	родны
люблю я	сын	яму я
Песьні	нас	чароўнай
	вучыў	бурліва
Горад	жыць	бунтоўна [2, с. 33].

Разважаючы пра магчымыя літаратурныя ўплывы, я напісаў: «Чый жа творчы прыклад скарыстаў беларускі паэт, звярнуўшыся да зрочкавых формаў верша? Калі шасцікутную зорку і трыкутнік ён мог запазычыць у рускай паэзіі пачатку ХХ ст. (у Івана Рукавішнікава і Валерыя Брусава), то эпаманіёнаў некалькі стагоддзяў ужо ніхто не пісаў. Гэтага тэрміна няма нават у літаратурных даведніках, хоць няцяжка вызначыць яго грэчаскае паходжанне: *eros* ‘слова’ + *topos* ‘адзіны’. Эпаманіён быў распаўсюджаны ў эпоху барока, а з усходнеславянскіх аўтараў да яго звяртаўся, напрыклад... Іван Велічкоўскі:

Марія без	та	в рай	вóдит.
	Ест	грѣхá	души
Арія полн	той	в ад	свóдит.

Верагодна, што Андрэй Александровіч, тады студэнт Белдзяржуніверсітэта, даведаўся пра гэтую форму з лекцыяў літаратуразнаўцы Яўгена Барычэўскага, выкладчыка тэорыі літаратуры. Малады паэт, прынамсі, ведаў пра барочнае паходжанне эпаманіёна – нездарма рэдактар кнігі

(хутчэй за ўсё, з падказкі аўтара) пазначыў у заўвазе “старая форма вершу”» [4, с. 7].

За час, што прайшоў пасля напісання артыкула, стала даступна шмат інфармацыі, якой тады я проста не валодаў. Памятаю, у 2005 г. нават інтэрнэт-пошукавікі нічога не маглі падказаць мне пра эпаманіён – як і папяровая спецыялізаваная літаратура. Таму і напісаў, што “тэрміна няма ў літаратурных даведніках”.

Як цяпер высветлілася, даведнік, дзе зафіксаваны тэрмін *эпаманіён*, усё ж такі ёсць. Гэта – “Літаратурная энцыклапедыя: Словарь літаратурных терминаў: в 2 т.”, што выйшаў у маскоўска-ленінградскім выдавецтве Л. Д. Фрэнкеля ў 1925 г. – акурат незадоўга да таго, як А. Александровіч напісаў свой верш. На старонцы (ці, дакладней, яны там называюцца слупкамі – “столбцамі”) 1126 у 2-м томе чытаем: “ЭПАМАНІЁН – адна з ужытковых формаў вершатворчасці, якая мае вельмі малы распаўсюд, стаіць у той групе, дзе ліпаграма, хранаграма, фігура (гл.) і інш. Сутнасць такіх вершаваных вопытаў галоўным чынам у тым, што іх вытанчаная зграбнасць заўважаецца толькі пры зрокавым успрыманні малюнка верша. Пры чытанні ж іх, напр., з эстрады толькі вельмі тонкі і адукаваны крытык адчуе структуру п’есы. Падобныя літаратурныя творы квітнеюць толькі ў эпохі культуры кнігі, як самакаштоўнага мастацкага твора.

Схема эпаманіёна:

<u>1</u>	2=5	3	або	1	2=7	3	4=9	<u>5</u>
<u>1</u>		6		6		8		і г. д.

Прыклад старадаўняга рускага эпаманіёна:

Эфирный	траву	и
	огонь	истребляет.
Твоих	сердце	и
уст		оживляет

Вядома ж, можна гэтае трохрадкоўе трактаваць двухрадкоўем, двойчы напісаўшы словы *ог[о]нь* і *палит*.

И. Р.” [5, с. 1126].

Пад крыптанімам *И. Р.* хаваецца не хто іншы, як Іван Сяргеевіч Рукавішнікаў (1877–1930) – рускі празаік і паэт-сімваліст, ужо згаданы мною

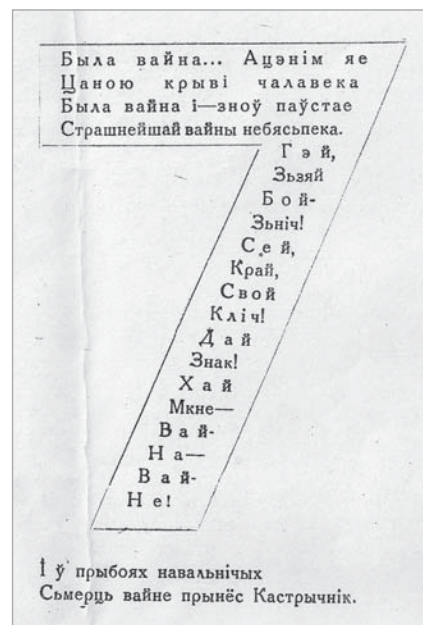
як аўтар, у якога А. Александровіч пераняў іншую візуальную паэтычную форму – фігурны верш у выглядзе шасцікутнай зоркі (а ў Валерыя Брусава – у выглядзе трыкутніка). Знаходзім у слоўніку артыкул “Фигурные стихи” [5, с. 1028–1029] і бачым там у якасці прыкладаў... тыя самыя вершы В. Брусава і І. Рукавішнікава, прычым апошні зноў з’яўляецца аўтарам артыкула!

Сумневаў не застаецца: у 1925 г., неўзабаве пасля выхаду з друку, слоўнік быў даволі даступным выданнем і трапіў у рукі маладому вершатворцу Андрэю Александровічу, які, уражаны візуальнымі паэтычнымі формамі, і сам вырашыў паспрабаваць сябе ў гэтым.

З інтэрнэт-рэсурсаў даведваемся, што ў рускай літаратуры пасля Івана Рукавішнікава да эпаманіёна (форма вядомая і пад назвай *serpenticum versus* – лац. ‘змяны верш’) звярталіся асобныя сучасныя аўтары – у прыватнасці, Валерый Галяч’ян [7, с. 38–39], Дзмітрый Астравіцянін [6]. У беларускай жа верш Андрэя Александровіча так і застаецца адзіным і беспрэцэдэнтным выпадкам.

Цікава паразважаць, чаму А. Александровіч звярнуўся да такой формы, чаму з некалькіх сотняў прадстаўленых у слоўніку літаратурных з’яў выбраў менавіта эпаманіён і фігурныя вершы? Магчыма, адыграла ролю жаданне маладога паэта быць у чымсьці першым і адначасова працягнуць справу Максіма Багдановіча: той увёў у беларускую паэзію многія формы еўрапейскай паэзіі, але вось да фігурных вершаў і эпаманіёнаў не звяртаўся. А павага А. Александровіча да асобы і творчасці М. Багдановіча – факт агульнавядомы: у паэта-маладнякоўца ёсць верш “На магілу Максіма Багдановіча” (1924) [1, с. 43–46]; мала таго, ён быў адным з тых, хто тады адшукаў у Ялце гэтую магілу, уратаваўшы яе ад знядбаньня...

Верагодна, А. Александровіча ў артыкуле І. Рукавішнікава пра эпаманіён прывабіла сцвярджанне, што “падобныя літаратурныя творы квітнеюць толькі ў эпохі культу кнігі, як самакаштоўнага мастацкага твора”. Малады паэт, захоплены працэсам беларусізацыі, якраз марыў пра культ кнігі ў родным краі, а ў адным з вершаў з папярэдняй кнігі “Па беларускім бруку” (1925) вітаў “крылаты вольны друк”, адзначаючы яго як адно з важных дасягненняў новай дзяржавы (разам, напрыклад, з тэхнічным прагрэсам, індустрыялізацыяй – такой тэматыкай ён напоўніў і свой фігурны верш-зорку). А праца друкара паводле грамадскай ролі прыраўноўваецца А. Александровічам да працы багдановічаўскага перапісчыка, толькі ў новых умовах, з новымі тэхнічнымі магчымасцямі [3, с. 15]:

Старонка з кнігі
“Нараджэньне
чалавека”
Андрэя
Александровіча.
Мінск, 1931 г.

І дзень і ноч дрыжыць ліхтар,
свінцовы пыл у вокны звоніць.
Над касай весела друкар
трымае літары ў далоні [1, с. 22].

(маюцца на ўвазе літары для друку, адлітыя ў матрыцах са спецыяльнага друкарскага металу – сплаву свінцу, сурмы і волава). І ў гэтым бачыцца паэтычнае адлюстраванне новага стаўлення да слова – не толькі пачутага і прамоўленага, але і такога, якое можна і зрокам абмерыць (што дэманструе А. Александровіч візуальна-графічнымі творами), і нават патрымаць у далоні (як друкар з яго ж верша). Мала таго, візуальная паэзія ўяўляе з сябе той від сінтэзу мастацтваў, калі паэт і друкар (наборшчык) з’яўляюцца свайго кшталту суаўтарамі, што магчыма толькі пры належным развіцці кніжнай культуры.

Спіс літаратуры

1. Александровіч, А. Па беларускім бруку : [вершы] / А. Александровіч. – Менск : ДВБ, 1925.
2. Александровіч, А. Прозалаць : [вершы] / А. Александровіч. – Менск : Выд. ЦБ “Маладняка”, 1926.
3. Жыбуль, В. 3 гісторыі беларускай паэтычнай урбаністыкі / В. Жыбуль // Городские тактики. – 2015. – № 5.
4. Жыбуль, В. Майстра графічных эфектаў : Паэзія Андрэя Александровіча і культура барока / В. Жыбуль // Роднае слова. – 2005. – № 12.
5. Литературная энциклопедия : словарь литературных терминов : в 2 т. / под ред. Н. Бродского, А. Лаврецкого, Э. Лунина, В. Львова-Рогачевского, М. Розанова, В. Чешихина-Ветринского. – Москва; Ленинград : Изд-во Л. Д. Френкель, 1925. – Т. 2 : П – Я.
6. Островитянин, Д. Первый эпонион – Пустынный [Электронный ресурс] / Д. Островитянин // Стихи. ру. – Режим доступа : <https://stihi.ru/2014/05/30/8701>. – Дата доступа : 11.01.2020.
7. Чудасов, И. Серпентикум версус в творчестве Валерыя Галечьяна / И. Чудасов // Введенская сторона (г. Нижний Новгород, Россия). – 2013. – № 1.